

Jaký charakter bude mít příští památkový zákon?

Ministerstvo kultury předložilo dlouho očekávaný návrh zákona o ochraně kulturních památek a památkové péči v paragrafovaném znění. Ten vzbudil rozsáhlé debaty, a není divu, protože od jakosti památek se mimo jiné odvozuje i ekonomický úspěch a dlouhodobá udržitelnost terciární sféry v českých, moravských a slezských podmínkách (ovšemže v odvětví cestovního ruchu), zejména v oblasti volné venkovské kulturní krajiny a jejích sídel. Na veřejném slyšení senátního podvýboru pro kulturní dědictví k připravovanému zákonu (prosinec 2001) zazněla řada silně kritických výhrad k navrhovanému textu, které mimo jiné vykulminovaly v předložení návrhu alternativní verze základních tezí věcného záměru zákona o ochraně národního kulturního dědictví a památkové péči. Jejich autory jsou moje maličkost a ing. Ivan Dejmal, bývalý ministr životního prostředí. Počítám s tím, že během roku 2003 uveřejním v rámci časopisu *Lidé města* důkladnou analýzu vývoje české památkové péče, která by měla nalézt další ze svých vrcholů v novém památkovém zákoně, účinném v rámci nevratnosti a prudké evolutivnosti globální éry. Na této ploše podávám čtenářům zhuštěnou informaci o výchozích předpokladech tezí alternativního znění zákona, jak o nich mluví předkládací zpráva k základním tezím věcného záměru zákona o ochraně národního kulturního dědictví a památkové péči, které poprvé oficiálně zazněly na již

zmíněném veřejném slyšení senátního podvýboru pro kulturní dědictví. Nepřímo tím analyzuji myšlenkové klima soudobé památkové péče.

Úvodem je nutno konstatovat, že navrhovaný zákon se musí odchýlit od české či středoevropské tradice, ačkoli je velmi hodnotná. Nelze pouze prodloužit myšlenkovou linii, jak ji nastínilo zákony z roku 1958 (Zdeněk Wirth) či zpracovatelé zákona z roku 1987, když se navíc zdůrazní aspekt zajištění práv vlastníka kulturních památek při uskutečňování péče o národní kulturní dědictví. Bylo by totiž protismyslné pohybovat se v decentralizujícím se světě, kde na významu získává terciární a kvartérní sektor, a přitom pokračovat v tradici státní památkové péče jen málo decentralizovaných národních států, které byly založeny na tradiční průmyslové výrobě a na tradičním využití venkova. Zákon musí přihlížet k tomu, že žijeme ve zcela jiném světě než například Zdeněk Wirth. Kýžené decentralizace ovšem nedosáhneme tím, že přeneseme působnosti centra na kraje. Musíme změnit celkovou filozofii zákona. Zároveň si přiznejme, že budoucnost zůstává nejasná, o to víc to platí v mobilní globální kultuře. Novým zákonem tudíž nefixujeme podmínky na sto let dopředu, ale spíše konáme jakýsi experiment s jistými stupni volnosti.

Musíme při přípravě zákona pohlédnout na skutečnost bez iluzí a růžových brýlí. V souvislosti s kampaní *Evropa –*

společné dědictví se hovoří o prokazatelném nárůstu zájmu o minulost. Ale víme, jak hluboko jde tento posun? Nebo jde o fikci s tuhým kořínkem? A co jsou pro uchování památek lidé ochotni obětovat? Každopádně vybudovat nový zákon na fikci, že stavíme na prokazatelném stupňování zájmu společnosti o kulturní dědictví, povede k dlouhodobé „neufinancovatelnosti“ památkové péče, k nepochopení omezení, která památková péče staví do cesty investičním záměrům. Musíme ze zákona učinit nestrnulou, ale flexibilní strukturu, která je postavena na vícezdrojovém financování, kde příspěvek státu tvoří jen nezbytné penzum, ale kde se otevírají možnosti pro financování památkové péče v rámci činnosti na úrovni spolků, občanských sdružení, nadačních fondů. Zákon by se měl inspirovat přístupem například ČSOP k otázce přírodního dědictví s ohledem na strategii pozemkových spolků, která je jím rozvíjena. Zákon musí umožnit společnosti, aby měla tak velkou památkovou péči, na jakou se cítí. Něco ovšem musí být zachováno „za každou cenu“, a to s ohledem na uzavřenost minulosti. Převedení památkové péče na demokratický a občanský základ není dáno jen ideovým viděním světa předkladatelů takového zákona, ale je přímo vynucováno požadavkem na dlouhodobou stabilitu financí v rámci obnovy, zachování a oživení kulturního dědictví. Protože musí být kladen důraz na vícezdrojovost obnovy a zachování kulturního dědictví (a to ve smyslu organizačním a finančním), památková péče bude komplementární činností k činnosti spolků, občanských sdružení, nadací a nadačních fondů na poli kulturního dědictví (tj. památkovou péčí veřejnou).

Navíc je nutno vzít do úvahy působení ekologické revoluce, a celkovou potřebu potvrzování místní a regionální identity v globální kultuře, které směřují ochranu kulturního dědictví od obnovy a zachování jednotlivých objektů k ochraně územní, tj. nejen městských památkových rezervací a zón, nejen segmentů krajiny, ale svým způsobem i krajiny vůbec, totiž nejdůležitějšího zdroje místní a regionální identity v naší éře. Ale jakým způsobem chránit paměťovou stopu krajiny, která je svým způsobem všudypřítomná a která ve svých jednotlivých projevech nedosahuje takové památkové hodnoty, aby mohly být dílčí paměťové stopy zahrnuty do souboru prohlášených kulturních památek, která je však veřejností přesto vnímána jako téměř stěžejní součást kulturního dědictví? K tomu je potřeba rozvinout institut tzv. obecné památkové péče, tj. zahrnutí aspektu ochrany kulturního dědictví do zejména územních řízení (na která bude v rámci nového stavebního zákona položen největší důraz), a to ve smyslu rozhodnutí o umístění stavby, rozhodnutí o změně využití území a rozhodnutí o dělení nebo scelování pozemků. Obecná památková péče je reakcí na přílišnou výběrovost památkové péče a její územní omezenost. Vedle tzv. obecné památkové péče se rozvine institut speciální památkové péče, která se zabývá prohlášováním, managementem a systémovým, zejména pobídkovým financováním prohlášených kulturních památek a památkových území. Tím se posílí symetrie mezi státní ochranou přírody a krajiny, tj. ekologickou legislativou a legislativou památkovou. Česká památková péče dosud nerozvinula žádnou skutečně efektivní občansky participační

strategii, která by stavěla na spolupráci s vlastníky památek a místní iniciativě.

Musíme mít na zřeteli, že první československá republika, ačkoli v ní působila obdivuhodná generace architektů a památkářů, a nový stát musel pracovat na odhalení a zdůraznění řádu kulturních symbolů dokazujících právo na politickou samostatnost, nevypracovala zákonnou normu na ochranu památek, protože vše ztroskotalo na neochotě vlastníků kulturních památek přijmout supervizi státu při nakládání s jejich vlastním majetkem. Obnovu, zachování a oživení kulturního dědictví je třeba chápat jako veřejný zájem; ovšem ve stejném okamžiku je potřeba se ptát, jakým způsobem a na základě jakých metod získat vlastníky kulturních památek a developery v rámci památkových území k aktivní účasti na obnově a zachování kulturního dědictví jako veřejného zájmu, který v širším pojetí náleží do ochrany životního prostředí (což umožní hlubší propojení s Listinou základních práv a svobod). Nezbytnost sladění veřejného zájmu se zájmy soukromých majitelů kulturních památek neznámá ústupek z prosazování veřejného zájmu na obnově, zachování a oživení kulturního dědictví, ale pochopení situace, že stávající systém spíše etastické a výběrové památkové péče buduje svoji filozofii na neudržitelné tezi „zmrazování autentických hodnot“ minulosti bez většího ohledu na to, že značná část kulturního nemovitého dědictví má neopominutelný význam jakožto sídelní a funkční jádro pro revitalizaci například venkovských sídel a celé kulturní krajiny – včetně dalších funkcí. Proto je potřeba konstatovat, že budoucí zákon musí mít víceméně pobídkový a stimulační účinek pro soukromé vlastníky

památek. Tento účinek bude docílen tím, že kulturní památky prvního stupně, u kterých je při jejich ochraně a obnově zdůrazněn prvek konzervace (obnovy a zachování) autentických hodnot, mají být vlastněny a jejich obnova a zachování garantovány státem. Vůči kulturním památkám druhého stupně, vlastněným zejména soukromými majiteli, zákon nabídne strategii prolnutí obnovy a zachování památkových hodnot s podporou regenerace či aktualizace jejich funkcí včetně vřazování památek do nových souvislostí. Součástí zákona má být jmenovitý výčet celostátních pobídkových programů za účelem obnovy, zachování a oživení kulturního dědictví, které se budou dělit do dvou kategorií. Ta první bude cílit k obnově a zachování kulturních památek prvního stupně, druhá kategorie pobídkových programů bude směřovat k realizaci strategie obnovy, zachování a zejména oživení památek druhého stupně.

Vřazování obnovy a zachování památkové stopy kulturní krajiny mezi stěžejní témata památkové péče musí být zohledněno jednak v ustavení a podrobném definování institutu „prostředí památky“ (včetně definování jeho ekologických parametrů) a dále v ustavení institutu „památných míst“ jakožto institutu ochrany místního, případně regionálního kulturního dědictví, jemuž v německé jazykové oblasti odpovídá termín „Heimatschutz“. V této souvislosti je v prvé řadě potřeba vyjasnit terminologická východiska: vede se debata o tom, zda se přiklonit k pojmu „pamětihodnost“ či „památná místa“. Protože se památková péče globální éry orientuje na krajinné a urbanistické dědictví v širším slova smyslu jako zdroj místní a regio-

nální identity, mezi objekty místního významu by zřejmě neměly náležet věci movité, které nejsou fixovány na konkrétní lokalitu nutným pevným poutem (samozřejmě i boží muka je možno přemístit, ale to je věcí institutu přemístění památek). Přikloňme se tedy k termínu „památná místa“. Nechejme se přitom také inspirovat například Hornorakouským zákonem o krajinném obrazu sídel, když vlastní pojem památná místa najdeme v Úmluvě o ochraně architektonického dědictví Evropy: nejde totiž jen o uchování památných míst volně rozptýlených v krajině, ale i o uchování obrazu vlastního sídla v celku jeho katastrálního území. Nový zákon by tudíž měl obsahovat institut „památných míst“ jako nástroje „ochrany domoviny“ (Heimatschutz) a ochrany krajinného rázu (ve smyslu například střešní krajiny) spíše drobných venkovských sídel.

Mezi památková území nově musí náležet památky zahradního umění, které jsou dosud většinou chápány jako „doplňkové“ součásti staveb coby kulturních nemovitých památek. Tímto se stírá jejich specifičnost a zranitelnost jako „živého kulturního dědictví“.

Jak je vidět, navrhuje se poměrně výrazný zásah do celkové myšlenkové struktury památkové péče. Je ale krize památkové péče natolik hluboká, aby takové kroky ospravedlnila? O tom, zda je památková péče v krizi nebo není – se vede spor. Nejčastějším argumentem obhájců statu quo je tvrzení, že památková péče ve krizi je, ale stav krize je památkové péči zcela vlastní, inherentní. Dějiny památkové péče jsou dějinami krizí. Památková péče je stále ve vleku mimořádných, nepředpokládaných situací, před které ji stavějí dějiny. Dějiny, jejich stopy chce uchovat, ať již

in situ – či prostřednictvím celkové muzealizace.

Přesto lze podat minimálně jeden zásadní argument, proč je soudobá krize památkové péče vážnější než ty předešlé. Hnutí okrašlovacích spolků, německé zákony proti znešvařování tváře sídel a krajiny svědčí o tom, že památková péče ve svých prvopočátcích souvisela s „bojem za dobrý vkus“, s estetickou potřebou uchování krásy. Postupně ovšem docházelo k racionalizaci postojů památkové péče. To souviselo s tím, že památková péče byla povolána k vytváření symbolů pro nově se rodící národní státy. Dobře je to vidět na dostavbě velkých katedrál během 19. století (katedrála v Kolíně nad Rýnem, Svatovítská katedrála). Georg Dehio toto zracionalizování, zlogičtění památkové péče popsal svoji často citovanou formulí: „Památky se nekonzervují proto, že jsou krásné, nýbrž proto, že jsou součástí národní existence. Ochrana památek není prožitek pro oko, ale cvičením z piety.“

Právě tento národní zájem stojící za památkovou péčí ji poskytoval mocenskou pozici a z toho vyplývající vliv: tj. finanční prostředky, a zejména schopnost odolat demoličním či radikálně adaptačním investorským záměrům. Památková péče tudíž nikdy nebyla pouze ochrannářských hnutí, ale hnutím takřka mocenským a státotvorným. Ale co si počne v době úpadku národních států, když se ještě vůbec neví, v jaké nadnárodní struktury současný kotel světové politiky vyústí a jaké symboly tyto struktury budou potřebovat, pokud vůbec nějaké. Na každý pád začíná památková péče působit jako izolovaný proud, za kterým nestojí žádný výrazný mocenský zájem. To je z hlediska čistě ochrannářského ideálu

a vůbec čistoty motivací jistě v pořádku, nicméně v praxi to znamená bezmocnost památkářů vůči dravým investorským záměrům.

Navíc, když tyto investorské záměry „protlačují“ tzv. popular architecture, která je líbivá a veze se po vlně masového vkusu. Mocenská izolace památ-

kové péče a popular architecture jako hlavní protivník tlačí památkovou péči do hluboké defenzívy, která za jistých okolností může vyústit do jejího faktického zrušení (takové hlasy se skutečně ozývají). Krize je tu, a minimálně ve středoevropském prostoru je potřeba reagovat.

Tomáš Hájek